

Еколого-економічний механізм відтворення лісового фонду

В статті здійснено аналіз еколого-економічних механізмів відтворення лісового фонду в умовах Кіровоградської області.

лісовий фонд, фінансування лісовідновлення, лісгосподарські підприємства

Негативні наслідки використання природних ресурсів та техногенне забруднення навколишнього природного середовища в Україні призвели до деградації біогеоценотичного покриву в ландшафтній сфері, стійкої тенденції до загострення екологічних проблем. Одним із природних об'єктів, що зазнали суттєвих змін, стали ліси. Скорочення площі лісів за останні століття, фрагментація лісових масивів, антропогенне змінення лісових екосистем призвели до зменшення біологічного різноманіття і продуктивності лісостанів порівняно з пралісами, зниження їх стійкості до несприятливих чинників та позитивного впливу на займані і суміжні території. Все це спричинило зростання повторюваності стихійних лих (засух, пилових бур, зсувів тощо), деградації антропогенно-змінених ландшафтних комплексів і, як наслідок, погіршення умов життєдіяльності населення [2, 4].

Покращання екологічного стану навколишнього середовища та відновлення лісового фонду в Україні потребує ґрунтовних наукових розробок щодо відтворення і використання лісових ресурсів. Такі розробки ведуться і досягнуто відчутних результатів на фундаментальних напрямках. Зокрема, досліджено сукупність факторів, що визначають особливості відтворення і використання лісових ресурсів, фази лісокористування. Розроблені основи екологічної економії лісу. Успішно ведуться розробки і щодо лісової політики. Найбільш значний вклад в це питання внесли Г. Бачинський, Г. Білецький, Р. Бордян, С. Генсірук, М. Голубець, В. Дубін, С. Кравченко, В. Кучерявий, І. Синякевич, К. Ситник, С. Стойко, Н.Титова, Ю. Туниця, І. Яремчук та інші.

© А.О. Могилей, Т.П. Мірзак, 2010

Серед пріоритетних завдань лісової політики в Україні важливе місце займають реформування лісового сектора і відродження ефективної багатокладної системи господарювання в ньому. Наприкінці ХХ - початку ХХІ століття майже на всій території України веденням лісгосподарської діяльності почали широко займатися сільськогосподарські підприємства. Багато з них перетворилися в спеціалізовані лісгосподарські підприємства [2, 5, 6].

Тому питання врегулювання різноманітних механізмів раціонального використання та відтворення лісового фонду в Україні в цілому та зокрема на Кіровоградщині зокрема є досить актуальним та своєчасним.

Метою даної статті є розгляд основних особливостей еколого-економічних підходів щодо врегулювання процесів лісовідновлення на території Кіровоградської області.

Для досягнення поставленої мети було вирішено наступні задачі:

- розглянуто значення лісових насаджень у соціально-економічній сфері розвитку Кіровоградської області ;

- проведено аналіз стану лісового господарства Кіровоградщини;

- розглянуто можливості розв'язання проблеми лісовідновлення.

З розвитком цивілізації ліс став поряд з природними виконувати суспільні функції, впливати на соціосферу та її підкомплекси. В межах ноосфери він є один із найменш

антропогенно змінених елементів. В той же час ліс є найскладнішим щодо компонентної структури, одним із основних осередків збереження біологічного різноманіття. Лісові фітоценози, маючи потужну кореневу систему та складну надземну будову, здійснюють позитивний вплив на формування мікроклімату, гідрологічного режиму і в результаті підвищують продуктивність суміжних антропогенно-змінених ландшафтних комплексів; захищають їх від несприятливих природних та техногенних факторів. Таким чином, ліс сприяє збільшенню природно-ресурсного потенціалу ноосфери та стабілізації її функціонування.

Здійснюючи позитивний вплив на населення та господарство, ліс є одним із важливих чинників забезпечення життєдіяльності суспільства. Так, він створює сприятливе природне середовище для проживання населення, його відпочинку, відновлення фізичних сил та психоемоційного стану. Маючи великий загально-оздоровчий та культурно-естетичний потенціал, ліс сприяє організації мережі лікувально-оздоровчих, культурних, історико-архітектурних та інших закладів. На основі лісосировинної бази розвивається багато галузей промисловості. Велике значення для розвитку сільського і водного господарства має меліоративна роль лісу [3, 4].

Величезне значення лісу також у боротьбі із шумовим забрудненням середовища. Сам ліс шкідливих для людини звуків не відтворює, а лісовий шум, навпаки, позитивно впливає на слух і нервову систему людини. Лісові насадження істотно компенсують вплив негативних факторів міського середовища.

Ліс позитивно впливає також на стан ґрунтів, збагачуючи їх органічними речовинами, гумусом. Винятковий вплив мають лісові насадження на гідрологічний режим і на кругообіг води в природі. Величезна корисна властивість лісу полягає в тому, що він перетворює шкідливий, руйнівний поверхневий водостік у безпечний підземний стік. Найбільше затримують поверхневий водостік лісові насадження, розміщені на схилах.

Ліси на ярах і балках степової і лісостепової зони укріплюють схили, послаблюють поверхневий водостік і тим самим стримують ерозійні процеси, оберігають ґрунт від перегрівання сонцем, зменшують швидкість вітру, змінюють мікроклімат, сприяють підвищенню вологості повітря, регулюють розподіл снігу, зменшують промерзання ґрунту. На полях, захищених лісом, рівень урожайності завжди вищий, ніж на незахищених [2].

Слід зазначити, що вплив лісу на компоненти соціосфери значною мірою залежить від його екологічного стану, зумовленого природними та антропогенними чинниками.

Враховуючи стійку тенденцію зростання прямого та опосередкованого впливу людини на ліс, збільшення обсягів його пошкодження та загибелі, постає питання про управління розвитком лісу. Воно має враховувати природні та антропогенні незворотні зміни в лісах, передбачати наслідки їх територіального поєднання та трансформації в часі [5].

Таке управління має здійснюватися, насамперед, на основі використання природних процесів як найбільш ефективних із еколого-економічних позицій. Зокрема, виникає необхідність шляхом лісорозведення створити єдину систему з лісів – екологічний каркас, покликаний забезпечити оптимальні умови існування лісової біоти, створити можливості для її розселення та міграції, зберегти біорізноманіття на генетичному, видовому, екосистемному та ландшафтному рівнях. Створення екологічного каркасу потребує взаємоув'язування лісокористування з іншими процесами природокористування в напрямі раціоналізації територіальної організації суспільства.

Всі ці фактори мають виняткове значення для Кіровоградської області, оскільки дві третини її території знаходяться у степовій зоні, де середньорічна кількість опадів становить лише 400-430 мм, великі амплітуди крайніх температур, висока фізіологічна сухість повітря, проявляються інші негативні фактори.

Масове розорювання цілинних степів нинішньої Кіровоградщини почалося ще на початку XIX століття, а особливої інтенсивності набуло у 60-ті роки XX сторіччя, коли розорювались навіть заплави річок, днища балок і схили ярів. В той же час, лісистість області лишилась незначною. У зв'язку з інтенсивним розорюванням земель та відсутністю оптимального співвідношення між ріллею і лісовими насадженнями виникли бурхливі і прогресуючі процеси водної і вітрової ерозії. Вага еродованих земель майже досягла 55%.

Нормативна оптимальна лісистість Кіровоградської області становить 11% (наказ Держкомлісгоспу України від 29 грудня 2008 року №371). Загальна лісистість області (з урахуванням полезахисних та пришляхових лісових смуг) становить 7% (у тому числі виключно лісів – 5,7 відсотків) [1].

Для поліпшення екологічної ситуації в області у 1992 році була розроблена і затверджена обласною державною адміністрацією регіональна довготермінова програма "Ліс", якою передбачалось до 2035 року довести рівень лісистості області до 10%.

З метою виконання поставленого завдання необхідно було створити 102 тис. га захисних насаджень за вказаний період. З причин скорочення бюджетного фінансування робіт із захисного лісорозведення впродовж 1996-2002 років було створено лише 14 тис. га., а за 2003-2009 роки 6,5 тис. га.

У 2003 році обласна програма "Ліс" увійшла до складу загальнодержавної програми "Ліси України" і діяла як обласна програма "Ліси України" на 2003-2015 роки, яка була затверджена рішенням обласної ради від 28 березня 2003 року №156 (зі змінами).

Нарощування обсягів захисного лісорозведення стримується обмеженим фінансуванням з державного бюджету та довготривалими процедурами передачі земель під заліснення. Проте робота щодо збільшення лісистості області повинна продовжуватись за будь-яких умов, тому що тільки ліс зможе поліпшити складну екологічну ситуацію нашого степового регіону. Задля цієї мети і розроблена обласна програма "Ліси Кіровоградщини" на 2010-2015 роки.

Для досягнення оптимальних показників лісистості необхідно збільшити площу лісів щонайменше на 50-60 тис. га. Це сприятиме підтриманню екологічної рівноваги на всій території області.

Обласною програмою передбачено заходи щодо підвищення продуктивності лісів на основі застосування лісокультурних методів та забезпечення ведення збалансованого і невиснажливого лісокористування. Способи лісовідновлення (посів і садіння лісових культур, реконструктивні заходи) визначаються особливостями природно-кліматичних умов зони діяльності лісгосподарських підприємств.

Передбачається розширення практики створення необхідних умов для відновлення лісів природним шляхом, з метою збереження біорізноманіття та збільшення площ біологічно стійких і високопродуктивних насаджень [1].

З метою виконання щорічних завдань створення лісових насаджень за рахунок власного стандартного посадкового матеріалу, забезпечення потреб області у декоративних саджанцях для озеленення населених пунктів передбачається розширення теплично-розсадникових господарств лісгосподарських підприємств та впровадження в них крапельного зрошування.

У 2008 році вперше в історії області лісовим господарством було вирощено 12,5 млн. саджанців дерев, 500 тис. декоративного посадкового матеріалу, засаджено лісом 2 тис. гектарів земель. Якщо в Україні на 1 гектар вирубаного лісу припадає 2 гектари нових насаджень, то на Кіровоградщині досягнуто найвищого рівня з цього показнику – 4 гектари молодого лісу.

Серед порід якими планується заліснювати область пріоритети будуть за дубом та сосною, які вирощуються і розплідниках місцевих лісгоспів.

Виконання всіх запланованих заходів можливе тільки за умови повного та своєчасного фінансування із залученням державних, так і інших джерел надходження коштів.

Прогнозні обсяги і джерела фінансування заходів щодо лісовідновлення в Кіровоградській області наведено у табл. 1.

Таблиця 1 – Прогнозні обсяги та джерела фінансування лісовідновлення [1]

Джерела фінансування	Обсяг фінансування, млн. грн.	У тому числі за роками					
		2010	2011	2012	2013	2014	2015
Державний бюджет, усього:	235,491	16,371	24,336	30,953	44,368	55,192	64,271
у тому числі:							
загальний фонд	234,628	16,236	24,270	30,798	44,203	55,023	64,098
спеціальний фонд	0,863	0,135	0,066	0,155	0,165	0,169	0,173
Обласний бюджет (спеціальний фонд - ФОНПС)	7,000	-	1,079	1,236	1,460	1,585	1,640
Бюджети районів та міст обласного значення	9,000	0,200	1,500	1,600	1,800	1,900	2,000
Інші джерела (власні кошти лісогосподарських підприємств)	154,857	21,395	23,360	25,005	26,888	28,572	29,637
Усього	406,348	37,966	50,275	58,794	74,516	87,249	97,548

Як бачимо, в основному заплановано використання коштів із загального фонду державного бюджету та власних коштів лісогосподарських підприємств.

Важливим моментом є також проведення еколого-економічного аналізу діяльності лісогосподарських підприємств з метою підвищення ефективності природокористування. При цьому важливо відзначити, що професійно провести еколого-економічний аналіз можуть лише такі висококваліфіковані спеціалісти, як аудитори, які повинні володіти певним рівнем теоретичних і практичних знань і навиків в даній галузі [6, 7].

Реформування практики управління на еколого-економічних засадах вимагає відповідної реорганізації системи оплати праці працівників лісогосподарських підприємств. При цьому в рамках діючого законодавства про працю і її оплату бажано було б вводити у лісогосподарських підприємствах поточне (квартальне) і спеціальне (щорічне) преміювання керівників, спеціалістів і службовців в залежності від еколого-економічного ефекту їх роботи.

Таким чином, результати аналізу використання і відтворення лісу на сучасному етапі лісокористування на Кіровоградщині вказують на необхідність раціоналізації системи лісокористування на еколого-економічних засадах.

Отже, розв'язати проблему лісовідновлення на Кіровоградщині можливо шляхом: удосконалення системи ведення лісового господарства з використанням позитивного вітчизняного та міжнародного досвіду; інформаційного забезпечення лісового господарства; запровадження принципу сталого розвитку лісового господарства та невиснажливого лісокористування; зменшення обсягу суцільних рубок, заміни їх на поступові і вибіркові; проведення моніторингу стану та інвентаризації лісів; здійснення лісогосподарських заходів з урахуванням еколого-економічних та соціальних особливостей області, створення та вирощування стійких до екстремальних природних

умов лісових біогеоценозів; створення конкурентних засад надання послуг лісовому господарству; поліпшення кадрового забезпечення розвитку лісової галузі області.

Список літератури

1. Обласна програма "Ліси Кіровоградщини" на 2010-2015 роки від 12.05.2010 р.// Рішення обласної ради від 12 травня 2010 року №884 "Про обласну програму "Ліси Кіровоградщини" на 2010-2015 роки".
2. Байтала В.Д., Дубін В.Г. Екологічні проблеми лісу в Україні // Укр. геогр. журнал. - 1995. - №3. - С. 30-34.
3. Дубін В.Г. Забезпечення сталого та ефективного лісокористування в Україні // Економіка України. – 1999. - № 5. – С. 89-92.
4. Дубін В.Г. Еколого-географічний підхід щодо забезпечення використання і відтворення лісу в контексті сталого розвитку України // Екологічні проблеми розвитку ресурсного потенціалу АПК України. – К.: Ін-т економіки України НАН України, 1999. – С. 63-73.
5. Римар М.В., Дяків С.Є. Становлення спеціалізованих лісогосподарських підприємств в системі агропромислового комплексу України // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. Випуск 164.- Дніпропетровськ: ДНУ, 2002.- С. 23-27.
6. Дяків С.Є. Формування механізму еколого-економічного регулювання використання і відтворення лісових ресурсів // Науковий вісник: Збірник науково-технічних праць. - Львів: УкрДЛТУ.- 2003.- Вип.13.1.- С.193-196.
7. Шутка С.Є. Особливості матеріального стимулювання в системі регулювання та відтворення лісових ресурсів на еколого-економічних засадах // Науковий вісник: Збірник науково-технічних праць. - Львів: УкрДЛТУ.- 2003.- Вип.13.2. - С. 232-235.

В статье осуществлен анализ эколого-экономических механизмов возобновления лесного фонда в условиях Кировоградской области.

In the article the analysis of ekologo-economics mechanisms of proceeding in a forest fund is carried out in the conditions of the Kirovograd area.

Одержано 29.09.10